

Jevgeni Vodolazkin

HET GROEN VAN DE LAURIER

Een ahistorische roman

Uitgeverij Glagoslav

Jevgeni Vodolazkin

HET GROEN VAN DE LAURIER

Een ahistorische roman

Uit het Russisch vertaald door
Paul van der Woerd

AD VERBUM

UITGEVERIJ GLAGOSLAV

HET GROEN VAN DE LAURIER

Een abistorische roman

Jevgeni Vodolazkin

Uit het Russisch vertaald door Paul van der Woerd

De vertaler ontving een projectsubsidie van het
Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2013, Jevgeni Vodolazkin

Nederlandse vertaling © Paul van der Woerd
en Uitgeverij Glagoslav, Nederland

Uitgeverij Glagoslav
Ringbaan Oost 102
5013 CD Tilburg
Nederland

www.glagoslav.nl

ISBN: 978-94-91425-68-4

Op dit boek rust copyright. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, noch anderszins worden verspreid in een andere band of omslag dan die waarin het is gepubliceerd, zonder dat een soortgelijke voorwaarde, inclusief deze voorwaarde, aan de volgende afnemer wordt opgelegd.

INHOUD

PROLEGOMENA	7
HET BOEK DER KENNISVERWERVING	10
HET BOEK DER VERZAKING	92
HET BOEK VAN DE WEG	174
HET BOEK VAN DE RUST	273
AANTEKENINGEN VAN DE VERTALER	343
VERKLARING VAN RUSSISCHE C.Q. RUSSISCH-ORTHODOXE BEGRIPPEN	345

Voor Tatjana

PROLEGOMENA

Door de tijd heen heeft hij vier namen gehad. Dat is positief op te vatten, want een mensenleven is niet enkelvoudig. De delen ervan hebben soms maar weinig met elkaar gemeen. Zo weinig, dat de indruk ontstaat dat het gaat om de levens van verschillende mensen. In zulke gevallen wekt het alleen maar verbazing dat al die mensen één en dezelfde naam dragen.

Hij had ook twee bijnamen. Een ervan, Roekinéts, verwees naar de vrije nederzetting Roekina, de plaats waar hij ter wereld kwam. Maar de meesten kenden hem onder de bijnaam Vratsj, de Arts, omdat hij voor zijn tijdgenoten bovenal een arts was. Daarbij valt te overwegen dat hij meer was dan een arts; wat hij volbracht ging de perken van de medische mogelijkheden te buiten.

Men neemt aan dat het woord *vratsj* komt van het woord *vрати*, dat zo veel betekent als ‘het woord nemen, bezweren’. Deze etymologie impliceert dat in het genezingsproces het woord een substantiële functie vervulde. Het woord als zodanig, ongeacht zijn betekenis. Gezien de beperkte medische middelen had het woord in de middeleeuwen een beduidender rol dan tegenwoordig. En er moest tamelijk veel worden gesproken.

Artsen spraken. Zij waren bekend met allerlei middelen tegen ongemakken, maar ze lieten geen gelegenheid voorbijgaan om zich rechtstreeks tot de kwalen te wenden. Door ritmische, op het eerste gezicht zinloze frasen uit te spreken *bezwoeren* ze de ziekte het lichaam van de patiënt te verlaten. De scheidslijn tussen arts en fluisteraar was in die tijd relatief.

Zieken spraken. Bij ontstentenis van adequate diagnostiek moesten ze tot in detail alles omschrijven wat er omging in hun lijdende lichamen.

Bijwijlen kwam het hun voor dat samen met de slepende, van pijn doortrokken woorden in stukjes en beetjes de ziekte uit hen naar buiten kwam. Alleen aan de artsen konden ze de kleinste finesses van hun ziekte kwijt, en dat luchtte op.

Verwanten van de zieken spraken. Zij plaatsten kanttekeningen of zelfs correcties bij de anamnese, omdat niet bij alle kwalen de lijdens in staat waren betrouwbaar weer te geven wat ze doormaakten. De familieleden konden openlijk uitdrukking geven aan hun vrees dat de ziekte ongeneeslijk was en (de middeleeuwen waren geen sentimenteel tijdvak) zich erover beklagen hoeveel ze met de zieke te stellen hadden. Ook dat luchtte op.

Bijzonder aan de man van wie hier sprake is, is dat hij heel weinig sprak. Hij was de woorden van Arsenius de Grote indachtig: dikwerf heb ik spijt gehad van woorden die minen mont had gesproken, maar zwijgen heb ik nooit berouwd. Doorgaans onderzocht hij de zieke zonder te spreken. Hij zei niet meer dan bijvoorbeeld: je lichaam zal je nog dienen. Of: je lichaam is in het ongereede geraakt, bereid je erop voor het af te leggen; besef dat dit omhulsel onvolmaakt is.

Zijn roem was groot. Ze vervulde de hele bewoonde wereld en hij kon zich er nergens aan onttrekken. Waar hij verscheen dromden de mensen samen. Dan liet hij zijn blik aandachtig langs de aanwezigen gaan en deelde zijn zwijgen zich aan hen mee. De menigte viel ter plekke stil. In plaats van woorden braken er uit de honderden open monden alleen dampwolkjes los. Hij keek toe hoe die vervlogen in de vrieslucht. Onder zijn voeten was het gekraak van de januarisnieuw te horen. Of het geritsel van de septemberbladeren. Iedereen stond te wachten op een wonder, langs de gezichten droop het zweet van de verwachting. De zilte druppels vielen met een plofje ter aarde. De menigte week uiteen om hem door te laten naar degene voor wie hij gekomen was.

Hij legde zijn hand op het voorhoofd van de zieke. Of raakte de wond aan. Menigeen geloofde dat beroering door zijn hand genezend werkte. De bijnaam Roekinets, die hij te danken had aan zijn geboorteplaats, kreeg zo een bijkomende betekenis: Handman — *roeká* betekent 'hand'. Zijn geneeskunst vervolmaakte zich van jaar tot jaar en bereikte in het zenit van zijn leven hoogten die voor mensen onbereikbaar schenen.

Het heette dat hij beschikte over het elixer der onsterfelijkheid. Van tijd tot tijd kan men zelfs horen beweren dat de schenker van genezingen niet zoals alle anderen sterfelijk was. Dat idee is ontstaan doordat zijn lichaam na zijn dood geen sporen van ontbinding vertoonde. Het lag vele dagen onder de blote hemel en bleef er hetzelfde uitzien. Vervolgens verdween het, alsof de eigenaar het liggen moe was. Hij was opgestaan en weggegaan. De mensen die zo denken, vergeten echter dat sinds de schepping der wereld slechts twee mensen de aarde in het lichaam hebben verlaten. Tot beschaming van de Antichrist werd Henoeh door de Heer opgenomen en steeg Elia in een vurige wagen ten hemel. De overlevering spreekt niet van een Russische arts.

Te oordelen naar zijn schaarse uitlatingen was hij niet van zins om eeuwig in het lichaam te verblijven — al was het maar omdat hij zich daarmee zijn hele leven bezighield. Dat elixer der onsterfelijkheid had hij waarschijnlijk ook niet. Zulke zaken beantwoorden niet echt aan het beeld dat we van hem hebben. Met andere woorden, we kunnen met zekerheid zeggen dat hij in de tegenwoordige tijd niet onder ons is. Daarbij moeten we wel de kanttekening plaatsen dat hij zelf niet altijd begreep welke tijd als tegenwoordig dient te worden beschouwd.

HET BOEK DER KENNISVERWERVING

.i.

Hij kwam ter wereld in de vrije nederzetting Roekina nabij het Kirillov-klooster. Dat gebeurde op 8 mei van het jaar 6948 sinds de Schepping der wereld, het 1440e sinds de Geboorte van onze Heiland Jezus Christus, op de gedenkdag van Arsenius de Grote. Zeven dagen nadien werd hij op de naam Arseni gedoopt. Deze zeven dagen at zijn moeder geen vlees, om de pasgeborene voor te bereiden op diens eerste communie. Tot de veertigste dag na de geboorte ging zij niet ter kerke, in afwachting van de reiniging haars vlezes. Toen haar lichaam gereinigd was, ging zij naar de vroege dienst. In de narthex liet ze zich voorover vallen en bleef urenlang liggen om voor haar zuigeling maar één ding te vragen: het leven. Arseni was haar derde kind. De eerder geborenen hadden hun eerste jaar niet overleefd.

Arseni overleefde. Op 8 mei 1441 kwam het gezin naar het Kirillo-Belozerski-klooster voor een dankmoleben. Na de dienst kusten Arseni en zijn ouders de relieken van de heilige monnik Kirill en vertrokken naar huis, terwijl zijn grootvader Christofór in het klooster bleef. De volgende dag zou hij de leeftijd van zeventig jaar bereiken en hij wilde starets Nikandr vragen hoe het hem verder zou vergaan.

In feite, antwoordde de starets, heb ik je niets te zeggen. Of wacht: vrund, ga wat dichterbij het kerkhof wonen. Zo'n lang eind als jij is straks lastig te dragen. En nog iets: blijf op je eentje.

Aldus starets Nikandr.

.ij.

Christofor verhuisde dus naar een van de omliggende kerkhoven. Op een flinke afstand van Roekina, pal bij de omheining van het kerkhof, vond hij een lege hut. De vorige bewoners hadden de laatste epidemie niet overleefd. Het was een tijd waarin huizen gaandeweg talrijker werden dan mensen. Niemand voelde ervoor zijn intrek te nemen in het stevige, ruime, maar erfloze stulpje. Het stond ook nog eens pal bij het kerkhof, dat vol lag met mensen die aan de pest waren gestorven. Maar Christofor had het lef wel.

Men zei dat hij toen reeds een heel duidelijke voorstelling had van de toekomst van deze plek. Dat hij kennelijk zo ver van tevoren al wist dat in 1495 op de plaats van zijn hut een begraafplaatskapel zou worden gebouwd. Deze kerk werd gesticht ter dankzegging voor de gelukkige afloop van het jaar 1492, het zeventuizendste na de Schepping. En al deed het verwachte einde van de wereld zich in dat jaar niet voor, een naamgenoot van Christofor ontdekte tot zijn eigen verbazing en die van anderen Amerika (iets dat op het moment zelf weinig aandacht kreeg).

In 1609 wordt de kerk verwoest door Poolse soldaten. Het kerkhof raakt in verval, ter plaatse schiet een pijnwoud op. Mensen die er paddenstoelen plukken, worden van tijd tot tijd aangesproken door geestverschijningen. In 1817 verwerft de koopman Kozlov het bos voor de houtproductie. Twee jaar later wordt op de vrijgekomen plaats een armenziekenhuis gebouwd. Op de kop af honderd jaar nadien trekt de districts-Tsjeka in het pand. In overeenstemming met de oorspronkelijke bestemming van het gebied organiseert het departement er massabegravenissen. In 1942 veegt de Duitse vlieger Heinrich von Einsiedel met een precisieaanval het gebouw van de kaart. In 1947 wordt het perceel getransformeerd tot een militair oefenterrein en overgedaan aan de 7e Vorosjilov-tankbrigade van het Rode Leger. Sedert 1991 is de grond in eigendom van kwekerij *Witte nachten*. Samen met de aardappels graven de leden van het kwekerijcollectief een grote hoeveelheid botten en granaten op, maar ze maken geen haast om daarover te klagen bij het districtsbestuur. Ze weten dat toch niemand hun ander land ter beschikking zal stellen.

We moeten het nu eenmaal op deze grond zien te rooien, zeggen ze.

Deze gedetailleerde vooruitblik toonde Christofor dat bij zijn leven de grond ongeschonden en het huis van zijn keuze intact zou blijven. Christofor beseftte dat voor een land met een roerige historie vierenvijftig jaar geen geringe periode is.

Het was een huis met vijf muren: behalve de vier buitenmuren bevatte de structuur een binnenmuur. Deze vijfde wand stak dwars door het bouwsel en vormde zo twee kamers: een warme (met kachel) en een koude.

Bij zijn verhuizing ging Christofor na of er geen kieren tussen de balken zaten en spande hij opnieuw ossenblaas in de vensters. Hij nam boterbonden en jeneverbessen en vermengde die met juniperspaanders en wierook. Hij voegde eikenbladeren en wijnruitbladeren toe. Hij stampte het geheel fijn en legde het op houtskool en liet de zaak een dag lang doorroken.

Al wist Christofor dat de zwarte dood mettertijd vanzelf uit de hutten verdween, een dergelijke omzichtigheid achtte hij niet overbodig. Hij maakte zich zorgen om zijn familie, die hem zou kunnen komen opzoeken. Hij maakte zich ook zorgen om alle mensen die hij behandelde, want die liepen af en aan. Christofor was kruidendokter en er kwam allerlei volk bij hem langs.

Er kwamen er die werden geplaagd door hoest. Hij gaf ze dan tarwebloem en gerstemeel, vermengd met honing. Soms gekookte spelt, aangezien spelt vocht aan de longen onttrekt. Afhankelijk van het type hoest kon hij erwtensoenp of kookvocht van knolraap geven. Christofor classificeerde de hoest op het gehoor. Als de hoest onduidelijk was en zich aan classificatie onttrok, drukte Christofor een oor tegen de borst van de patiënt om langdurig diens ademhaling te beluisteren.

Er kwamen er om wratten te laten verwijderen. Dezulken schreef Christofor voor om op de wratten gemalen ui met zout aan te brengen. Of ze in te smeren met mussenpoep, te versnijden met speeksel. Maar het beste middel bestond naar zijn idee uit gemalen centauriezaad, waarmee men de wratten diende te bestrooien. Centauriezaad trok de wortel uit de wratten, zodat er op dezelfde plaatsen geen nieuwe meer groeiden.

Christofor bood ook hulp bij problemen tussen de lakens. Degenen die daarvoor kwamen pikte hij er meteen uit, door hoe ze binnenkwamen en op de drempel bleven dralen. Christofor moest lachen om hun tragische en schuldbevuste oogopslag, maar dat liet hij niet merken. Zonder plichtplegingen beval de kruidendokter zijn gasten hun broek uit te doen, en ze gehoorzaamden zonder enig protest. Soms stuurde hij ze naar het aanpalende vertrek om zich te wassen, waarbij hij bijzondere aandacht vroeg voor de voorhuid. Hij was ervan overtuigd dat men zich ook in de middeleeuwen diende te houden aan de regels der persoonlijke hygiëne. Geërgerd luisterde hij hoe het water uit de oos met tussenpozen in de houten kuip plensde.

Wat sullen wi dan hier toe segghen, noteerde hij gemelijk op een stukje berkenbast. Hoe is het mogelijk dat vrouwen zoiets bij zich in de buurt laten komen? Te erg voor woorden.

Vertoonde de schemelicke vede geen kwetsuren, dan vroeg Christofor tot in detail door waar het probleem zat. Ze waren niet bang om het hem te vertellen, want ze wisten dat hij zijn mond niet voorbij zou praten. Als de erectie uitbleef, suggereerde Christofor om aan het eten kostbare anijs en amandel of goedkope muntsiroop toe te voegen: dat bracht de zaadproductie op gang en het hoofd op hol. Eenzelfde effect werd toegeschreven aan een kruid met de curieuze benaming *kraaienspek*, oftewel *hemelsleutel*, en aan simpel graan. En er bestond ook nog altijd de *doorwas*, die twee wortels had: een witte en een zwarte. De witte hielp je aan een stijve, de zwarte hielp je er weer vanaf. Het middel had een nadeel: op het moment suprême moest je de witte wortel in je mond houden. Dat was weleens teveel gevraagd.

Als dit allemaal niet leidde tot een hogere zaadproductie en grotere geslachtsdrift, ging de kruidendokter over van de plantaardige naar de dierlijke wereld. Wie impotent was geworden kreeg de aanbeveling eend of hanenniertjes te eten. In ernstige gevallen verordonneerde Christofor om te zorgen voor vossentestikels, die in een vijzel fijn te stampen en met wijn op te drinken. Wie niet tegen een dergelijke opgave opgewassen was, mocht ook kippeneieren eten, met voor het lekker ui en knolraap erbij.

Niet dat Christofor in kruiden geloofde, hij geloofde veeleer dat in de weg van ieder kruid de hulpe Gods te bestemder plaatse kwam. Net zoals deze hulp ook in de weg van mensen kon komen. Zowel de kruiden als de mensen waren slechts gereedschappen. Hij hield zich niet bezig met de vraag waarom aan elk van de hem bekende kruiden strikt afgebakende kwaliteiten verbonden waren; daar zag hij de zin niet van in. Christofor begreep Wie dat verband had gelegd en het was hem genoeg er weet van te hebben.

De hulp van Christofor aan zijn naasten beperkte zich niet tot de geneeskunst. Hij was ervan overtuigd dat de geheimzinnige werking van kruiden zich uitstreckte tot alle gebieden van het menselijk leven. Het was hem bekend dat de *melkdistel*, met zijn wortel wit als was, welslagen brengt. Hij gaf dit kruid aan handelslieden, zodat die overal waar ze kwamen met alle egards werden ontvangen en grote roem oogstten.

En weest alleen niet onmatelijc trots, waarschuwde Christofor hen. Hoovaerdij is de wortel van alle kwaet.

De melkdistel placht hij alleen te geven aan degenen van wie hij absoluut zeker was.

Het meest hield Christofor van het rode kruid, niet hoger dan een speld, dat de naam *zonedauw* droeg. Hij had dit altijd bij zich. Hij wist dat het goed was om, wanneer je iets ondernam, er wat van op je lichaam te dragen. Neem het bijvoorbeeld mee naar de rechtszaal, ende ghy en sult nyet gheoordeelt worden. Of zit ermee aan bij een banket, dan hoeft je de ketter niet te vrezen die iedereen in onbewaakte ogenblikken belaagt.

Van kettters moest Christofor niets hebben. Hij bracht ze aan het licht met behulp van *alruin*. Als hij dit kruid bij het moeras plukte, zegende hij zichzelf met het kruisteken en de woorden: erbarm U mijner, Heer. Als hij daarna het kruid liet wijden, vroeg hij de priester om het op het altaar te leggen en het daar veertig dagen te laten liggen. Als hij het na afloop van die veertig dagen weer meenam, pikte hij uit een hele menigte feilloos die ene ketter of boze geest.

Jaloerse echtgenoten beval Christofor *croos* aan — niet het kroos dat over moerassen ligt, maar het blauwe kruid dat de aarde bedekt. Dit diende men bij de vrouw aan het hoofdeinde te leggen: als ze insliep, vertelde ze

dan alles van zichzelf. Goed of kwaad. Er was nog een middel om haar aan het praten te krijgen: een uilenhart. Dat moest men de slapende vrouw op het hart leggen. Maar deze stap ging de meesten te ver: het was griezellig.

Zelf had Christofor aan deze middelen geen behoefte, want zijn vrouw was dertig jaar eerder gestorven. Bij de kruidenpluk waren ze overvallen door een onweer en aan de rand van het woud was ze door de bliksem getroffen. Christofor stond erbij en kon niet geloven dat zijn vrouw dood was, omdat ze net nog springlevend was geweest. Hij greep haar schouders en schudde haar door elkaar, haar natte haren sloegen over zijn handen. Hij wreef haar wangen op. Onder zijn vingers bewogen geluidloos haar lippen. Haar wijd open ogen keken naar de toppen van de pijnbomen. Hij praatte op zijn vrouw in, ze moest opstaan en meegaan naar huis. Ze zweeg. En niets kon haar aan de praat krijgen.

Op de dag dat hij verhuisde naar zijn nieuwe stek, pakte Christofor een stuk berkenbast van gemiddelde afmetingen en schreef daarop: ze zijn tenslotte al volwassen. Hun kind is tenslotte al een jaar. Volgens mij zijn ze zonder mij beter af. Na enig nadenken voegde Christofor eraan toe: maar vooral, de starets heeft het aanbevolen.

.iiij.

Vanaf Arseni's derde levensjaar brachten zijn ouders hem regelmatig bij Christofor. Soms namen ze hem weer mee als ze na het eten weggingen. Maar vaker lieten ze hem voor een paar dagen achter. Hij had het naar zijn zin bij opa. Deze visites vormden Arseni's eerste herinneringen. En ze zouden het laatste zijn wat hij ten slotte vergat.

Het rook lekker in opa's hut. Naar allerhande kruiden die aan de zondering te drogen hingen; nergens anders rook het zo. Arseni hield ook van de pauwenveren die een van de pelgrims had meegebracht en die in de vorm van een waaier aan de wand waren bevestigd. Het patroon in de veren deed wonderlijk sterk aan ogen denken. Als de jongen bij Christofor was voelde hij zich op de een of andere manier alsof er iemand op hem lette.

Er was nog iets dat hij mooi vond: de ikoon van de heilige martelaar Christoforus, die onder de beeltenis van de Heiland hing. Tussen de

streng Russische ikonen sprong deze eruit: de heilige Christoforus had een hondenkop. Uren kon het kind naar de ikoon kijken, en stukje bij beetje maakte het aandoenlijke aangezicht van de kynocephaal plaats voor de trekken van zijn grootvader. De ruige wenkbrauwen. De plooiën die zich rond de neus hadden gevormd. De baard die alles bezuiden de ogen overwoekerde. Opa bracht het grootste deel van zijn tijd door in het woud en ging steeds gretiger op in de natuur. Hij begon te lijken op de honden en de beren. Op de kruiden en de boomstronken. En hij praatte met een stem die knerpte als een stuk hout.

Soms nam Christoforus de ikoon van de muur en mocht Arseni haar kussen. De jongen kuste bedachtzaam die heilige met dat harige hoofd en raakte met zijn vingertoppen de dof geworden verf aan. Opa Christoforus keek toe hoe de mysterieuze stromen van de ikoon overvloeiden in de handen van Arseni. Op een keer maakte hij de volgende aantekening: het kind beschikt over een bijzonder soort concentratie. Zijn toekomst komt mij voor als buitengewoon, maar de aanblik ervan valt me zwaar.

Toen de jongen vier jaar was begon Christoforus hem wegwijz te maken in de kruiden. Van 's ochtends vroeg tot 's avond laat zwierven ze door de wouden om daar allerlei gewassen te plukken. Bij ravijnen zochten ze naar het kruid *voorjaarsadonis*. Christoforus wees Arseni de kleine, sprietige blaadjes. De voorjaarsadonis hielp bij breuken en koorts. Bij koorts werd dit kruid toegediend met kruidnagel, waarna het zweet de zieke in straaltjes uitbrak. Als het zweet dik was en zwaar geurde, was het zaak (hier hield Christoforus na een blik op Arseni even in) zich voor te bereiden op de dood. De bepaald niet kinderlijke oogopslag van Arseni gaf Christoforus een *unheimisch* gevoel.

Wat is dat, de dood, vroeg Arseni.

De dood, dat is wanneer je niet beweegt en niets zegt.

Zo dus? Arseni strekte zich uit op het mos en keek zonder met zijn ogen te knipperen naar Christoforus.

Christoforus tilde de jongen op en zei tegen zichzelf: mijn vrouw, zijn grootmoeder, lag er ook zo bij, daarom ben ik nu zo geschrokken.

Niet schrikken, riep de jongen, ik leef weer!

Op een van hun wandelingen vroeg Arseni aan Christofor waar oma nu was gebleven.

In de hemel, antwoordde Christofor.

Die dag besloot Arseni naar de hemel te vliegen. De hemel fascineerde hem al heel lang, en de mededeling dat oma, die hij nooit had meegemaakt, daar was, maakte die hartstocht onontkoombaar. Alleen de pauwenveren konden hem hierbij helpen: die moesten wel van een paradijselijke vogel zijn.

Weer thuis pakte Arseni op de deel een eindje touw, haalde de pauwenveren van de muur en nam de ladder naar het dak. Hij verdeelde de veren in twee gelijke delen en bond ze stevig vast aan zijn armen. Deze eerste keer was Arseni niet van plan om lang in de hemel te blijven. Hij wilde alleen de lazuren lucht ervan inademen en als het lukte eindelijk een glimp opvangen van oma. Dan kon hij haar meteen de groeten doen van Christofor. Arseni stelde zich voor dat hij ruimschoots op tijd terug kon zijn voor het eten, waar Christofor al mee in de weer was. Arseni klom naar de nok, sloeg zijn vleugels uit en deed een stap naar voren.

De vlucht was even onstuimig als kortstondig. In zijn rechterbeen, dat als eerste de grond raakte, voelde Arseni een snijdende pijn. Maar opstaan lukte niet en na zijn benen onder zijn vleugels te hebben getrokken bleef hij stilletjes liggen. De afgebroken en tegen de grond geknakte pauwenveren vielen Christofor pas op toen hij naar buiten kwam om de jongen aan tafel te roepen. Christofor bevoelde het been en begreep dat het gebroken was. Om de heling te bespoedigen, legde hij op de plaats van de kwetsuur een pleister met gemalen erwten. Om het been rust te geven, spalkte hij het tegen een plankje. Om niet alleen Arseni's lichaam maar ook zijn geest te sterken, nam hij hem mee naar het klooster.

Ik weet dat je van plan bent de hemel te bestormen, zei starets Nikandr vanaf de drempel van zijn kluis. Maar met alle respect, je pakt het volgens mij op een wat aparte manier aan. Te zijner tijd vertel ik je wel hoe een en ander in zijn werk gaat.

Zodra Arseni weer op zijn been kon staan begonnen ze opnieuw kruiden te plukken. Eerst beperkten ze zich tot de omliggende bossen, maar elke dag gingen ze een stukje verder om te zien wat Arseni aankon.

Langs stromen en beken verzamelden ze waterlelies — oranjegele bloemen met witte bladeren — als tegengif. Daar, bij de rivieren, vonden ze ook het kruid *baklan*. Christofor liet zien hoe je dit kon herkennen aan de gele kleur, de ronde bladeren en de witte wortel. Met dit kruid werden paarden en koeien behandeld. Aan de bosrand plukten ze *wildemanskruid*, dat alleen in het voorjaar groeit. Men diende het te plukken op de negende, de tweeëntwintigste en de negenentwintigste april. Bij de bouw van een hut legde men wildemanskruid onder de eerste balk. Ze zochten ook het kruid *sava*. Hier betoonde Christofor zich voorzichtig, want als je het tegenkwam kon je in verstandsverbijstering geraken. Maar (hij ging voor de jongen op zijn hurken zitten) als je dit kruid op het spoor van een dief legde, kreeg je het gestolene terug. Hij deponeerde het kruid in zijn mandje en dekte het af met klit. Onderweg naar huis pakten ze ook altijd peulen mee van het kruid *wegewise*, dat slangen op een afstand hield.

Leg een zaadje ervan in je mond en het water gaat opzij, zei Christofor op een keer.

Werkelijk, vroeg Arseni in alle ernst.

Als je erbij bidt wel. Christofor voelde zich opgelaten. Dat bidden doet het hem.

Waar is dat zaadje dan voor nodig? De jongen hief zijn hoofd op en zag dat Christofor glimlachte.

Dat wil de overlevering. Ik geef het alleen maar door.

Bij het kruiden plukken zagen ze een keer een wolf. De wolf stond op een paar passen afstand en keek hun in de ogen. Zijn tong hing uit zijn bek en trilde onder de snelle ademhaling. De wolf had het warm.

Niet bewegen, zei Christofor, dan gaat hij vanzelf weg. Grootmartelare Georgi, comt ons te hulpe.

Hij gaat niet weg, wierp Arseni tegen. Hij is juist hier omdat hij bij ons wil zijn.

De jongen liep op de wolf toe en pakte hem in zijn nekvel. De wolf ging zitten. Zijn staart stak onder zijn achterpoten vandaan. Christofor leunde tegen een dennenboom en keek aandachtig naar Arseni. Toen ze op huis aan gingen kwam de wolf hun achterna. Zijn tong hing nog steeds omlaag als een rood vaantje. Aan de grens van het dorp bleef hij staan.

Sindsdien kwamen ze de wolf vaak tegen in het bos. Als ze aten kwam de wolf naast hen zitten. Christofor wierp hem stukjes brood toe en de wolf ving die in de lucht op, waarbij zijn tanden op elkaar klapten. Hij rekte zich uit in het gras en keek bedachtzaam voor zich uit. Als grootvader en kleinkind terugkeerden liep de wolf met hen mee tot aan het huis. Soms bleef hij slapen op het erf en gingen ze 's ochtends gedrieën er weer op uit om kruiden te zoeken.

Als Arseni moe werd zette Christofor hem in de linnen tas op zijn rug. Een ogenblik later voelde hij een wang tegen zijn nek: de jongen was in slaap gevallen. Christofor stapte voorzichtig door het warme zomermos. In zijn ene hand hield hij de mand, met zijn andere trok hij de schouderbanden recht en joeg hij de vliegen weg van de slapende jongen.

Thuis haalde Christofor de klissen uit de lange lokken van Arseni, soms wies hij meteen diens haar. Het loog maakte hij uit esdoornblad en het witte kruid *henoch*, dat ze samen plukten op grotere hoogten. Van het loog werden Arseni's gouden haren zacht als zijde. Ze lichtten op in de zonnestralen. Christofor vlocht er blaadjes van de *grote engelwortel* doorheen — dan zouden de mensen van hem houden. Overigens ontging het hem niet dat de mensen Arseni sowieso graag mochten.

Overal waar het kind verscheen, verbeterde de stemming. Alle bewoners van Roekina voelden dat. Als ze Arseni's hand vastpakt, lieten ze die niet graag weer los. Als ze zijn haar kusten, hadden ze het gevoel zich over een waterbron te buigen. Arseni had iets dat hun bepaald niet makkelijke leven verlichtte. En ze waren hem daar dankbaar voor.

Voor het slapengaan vertelde Christofor het kind over Salomo en Kitovras. Dit verhaal kenden ze allebei van buiten en elke keer weer ondergingen ze het als voor het eerst.

Toen Kitovras bij Salomo werd gebracht, zag hij een man die net nieuwe laarzen had gekocht. De man wilde weten of die laarzen zeven jaar zouden meegaan, en Kitovras begon te lachen. Ze liepen verder, Kitovras zag een bruiloft en moest huilen. Salomo vroeg Kitovras waarom hij had gelachen.

Ick sagh het desen mensch aen, zei Kitovras, dat hi gheen seven daghen meer in leven sijn en sal.

Salomo vroeg Kitovras waarom hij had gehuild.

Uut deernesse, zei Kitovras, omdat dese brudegomme gheen dertich daghen meer in leven sijn en sal.

Op een keer zei de jongen:

Ik snap niet waarom Kitovras moest lachen. Omdat hij wist dat mensen weer opstaan?

Geen idee. Lijkt me niet.

Christofor had zelf ook het gevoel dat Kitovras beter niet had kunnen lachen.

Om Arseni makkelijk te laten inslapen, legde Christofor *kattenstaart* onder zijn hoofdkussen. Daarmee viel Arseni snel in slaap. En hij kon ongestoord dromen.

.iiij.

Aan het begin van het tweede zevental van Arseni's jaren bracht zijn vader de jongen bij Christofor.

Het is onrustig in het dorp, zei vader, de pest zit eraan te komen. De jongen kan beter zolang hier zijn, ver van iedereen.

Blijf jij ook maar, stelde Christofor voor, met je vrouw.

Vader, wij hebben ons graan te oogsten, waar bereiden wij immers des winters onze spijs van? Hij haalde slechts zijn schouders op.

Christofor vermaalde hete solfer en gaf die aan hem mee om in te nemen met eigeel en weg te spoelen met rozenbottelsap. Hij beval de ramen niet te openen en 's ochtends en 's avonds op het erf een eikenhoutvuur aan te leggen. Wanneer de kolen doofden moesten ze er alsem, jeneverbes en wijnruit op gooien. Dat was alles. Meer konden ze niet doen. Christofor slaakte een zucht. Houd u verre van deze smarte, mijn zoon.

Arseni moest huilen toen hij zag hoe zijn vader naar de wagen liep. Wat is hij klein, en wat een springerig loopje heeft hij. Hij gaat half op het boord zitten en gooit zijn benen in het hooi op de kar. Hij pakt de leidsels beet en klakt met zijn tong naar het paard. Het paard briest, trekt met zijn hoofd en komt zachtjes in beweging. Op de platgetreden grond klinken de hoeven

dof. Vader schommelt lichtjes heen en weer. Hij draait zich om en zwaait. Hij wordt kleiner en kleiner en versmelt met de wagen. Hij verandert in een punt. En verdwijnt.

Hoe ist dat ghi weent, vroeg Christofor aan de jongen.

Ik ontwaar op hem het teken des doods, antwoordde de jongen.

Hij huilde zeven dagen en zeven nachten. Christofor deed er het zwijgen toe, want hij wist dat Arseni het bij het rechte eind had. Ook hij had het teken gezien. Hij wist bovendien dat zijn kruiden en woorden hier krachteloos waren.

Rond het middaguur van de achtste dag nam Christofor de jongen bij de hand en gingen ze op weg naar Roekina. Het was een stralende dag. Ze liepen zonder het gras te betreden en zonder stof op te werpen. Het was of ze op hun tenen liepen. Het was of ze de kamer van een overledene betraden. Bij de nadering van Roekina haalde Christofor uit zijn zak een in wijnazijn gedrenkte engelwortel en brak die in tweeën. Een helft hield hij zelf, de andere gaf hij aan Arseni.

Hier, hou dit in je mond. Gods kracht zij met ons.

Het dorp ontving hen met hondengeblaf en koeiengeloei. Christofor kende deze geluiden maar al te goed, ze waren onmiskenbaar. Dit was de muziek van de pest. Grootvader en kleinkind liepen langzaam over straat, alleen de honden rukten zich van hun ketting om hun tegemoet te komen. Mensen waren er niet. Toen ze het huis van Arseni naderden, zei Christofor:

Jij gaat niet verder. De lucht is vol van dood.

De jongen knikte, want hij zag de vleugels van de dood. Ze zweefden boven het huis. Ze trilden in de opgewarmde lucht boven de nok van het dak.

Christofor bekruiste zich en liep het erf op. Bij de omheining lagen schoven ongedorste tarwe. De deur van de hut stond open. Onder de augustuszon zag deze gapende rechthoek er onheilspellend uit. Van alle kleuren van de dag had hij alleen het zwart in zich opgenomen. Alle beschikbare zwart en alle kilte. Hoe kon je in leven blijven als je daarin terecht was gekomen? Weifelend deed Christofor een stap in de richting van de deur.

Staan blijven, klonk het uit de duisternis.

Deze stem deed denken aan zijn zoon. Maar niet meer dan dat. Alsof iemand anders dan zijn zoon van deze stem gebruik maakte. Christofor vertrouwde het niet en deed nog een stap in de richting van de deur.

Staan blijven, of ik vermoord je.

In het donker klonk gestommel en tegen de deurpost sloeg, alsof iemand hem uit zijn handen had laten vallen, een hamer.

Laat ons jullie bekijken, zei Christofor schor.

Zijn keel was dichtgeknepen.

Wij zijn al dood, zei de stem. De levenden hebben hier niets te zoeken. Blijf daar, anders gaat Arseni er ook aan.

Christofor stond stil. Hij hoorde hoe op zijn slaap een ader klopte en begreep dat zijn zoon gelijk had.

Drinken, kreunde moeder vanuit het donker.

Mama, schreeuwde Arseni, en stormde de hut in.

Hij schepte water uit de emmer en reikte dat zijn moeder aan, die van de bank was gevallen. Hij kuste haar geleiachtige gezicht, maar ze leek te slapen en kreeg haar ogen niet open. Hij probeerde haar los te trekken van de grond en voelde in haar oksels de ontstoken knobbels.

Mijn jongen, ik kan al niet meer wakker worden...

De hand van zijn vader greep Arseni beet en slingerde hem naar de drempel. Christofor sleurde hem op zijn beurt bij de drempel weg. Arseni begon te schreeuwen zoals hij nog nooit had geschreeuwd, maar in de nederzetting was er niemand die hem hoorde. Toen de stilte inviel, zag hij op de drempel het dode lichaam van zijn vader.

.v.

Sindsdien woonde Arseni bij Christofor.

De jongen is ongetwijfeld begaafd, noteerde Christofor op een keer. Hij pikt alles moeiteloos op. Ik heb hem wegwijs gemaakt in de kruiden, daar heeft hij straks een prima boterham aan. Ik zal hem ook allerlei andere kennis bijbrengen om zijn blikveld te verbreden. Hij moet weten hoe de wereld in elkaar steekt.

Op een heldere oktobernacht nam Christofor de jongen mee naar het open veld en toonde hem waarin de elementen samenvielen — die van hemel en aarde:

In den beginne schiep God de hemel en de aarde. Hij schiep ze daarom, opdat de mensen niet zouden menen dat hemel en aarde zonder begin zijn. En God scheidde het licht van de donkerheden. En Hij noemde het licht dag, en de donkerheden nacht.

Het gras vlijde zich tegen hun voeten, terwijl boven hun hoofden meteoren voorbijvlogen. Op zijn achterhoofd voelde Arseni de warme hand van Christofor.

En God schiep de zon ter verlichting van den dag, en de maan ter verlichting van den nacht.

Zijn die lichten groot, vroeg de jongen.

Best wel... Christofor trok een rimpel in zijn voorhoofd. De omtrek van de Maan bedraagt honderdtwintig duizend stadiën, die van de Zon — bij benadering, uiteraard — drie miljoen stadiën. Het lijkt maar zo dat ze klein zijn, maar hun werkelijke afmetingen zijn zelfs moeilijk voor te stellen. Bestijg een hoge berg en bezie het veld. Schijnt gene herderskudde daar uw oog geen mierenhoop te zijn? Zo ook de lichten.

Enkele dagen achtereen spraken zij over lichten en voortekenen. Christofor vertelde de jongen van de dubbele zon, die hij meermalen had gezien: als die in het oosten of in het westen verschijnt, beduidt dat grote regenval en wind. Soms komt de zon de mensen voor als bloederig, maar dat gebeurt door heilige uitwasemingen en duidt op een hoge vochtigheid. Soms ook lijken de zonnestrallen op haren (Christofor strijkt Arseni over diens haar) en schijnen de wolken in brand te staan: wind en kou. En als de stralen zich terugbuigen naar de zon, terwijl de wolken bij zonsondergang zwart worden: ongeluk. Wanneer de zon bij haar ondergang blank is: kalm en helder weer. Helder weer laat zich eveneens aflezen aan de driedaagse maan, als die blank en rank is. Als de maan rank is maar lijkt te branden: krachtige wind, en als beide uiteinden van de maansikkel gelijk zijn en het noordelijke uiteinde spierwit, gaan westenwinden liggen. Als de volle maan verduistert, kun je regens verwachten, als ze aan twee kanten afneemt, wind; een krans

rond de maan is een voorteken van ongeluk, een verdonkerde krans van ernstig ongeluk.

Als de jongen hiervoor duidelijk interesse aan de dag legt, waarom zou ik hem dit dan niet vertellen, vroeg Christofor zich af.

Eens gingen ze naar de oever van het meer, en Christofor zei:

En God sprak: dat de wateren vissen voortbrengen, die zwemmen in de diepten, en vogels, zeilend door het firmament. Zowel dezen als genen werden geschapen om te zweven, elk in hun eigen element. Voorts sprak God: dat de aarde levende dieren voortbrengende, viervoetige. Tot aan de zondeval waren de dieren aan Adam en Eva onderdanig. Je kunt wel zeggen dat ze van de mensen hielden. Maar nu alleen nog bij uitzondering; alles is op de een of andere manier naar de knoppen.

Christofor klopte de wolf, die achter hen aan draafde, in zijn nekvel.

Op de keper beschouwd zijn vogels, vissen en dieren in menig opzicht net mensen. Weet je, daarin zijn we met het grote geheel verbonden. We leren van elkaar. De leeuwin, Arseni, baart haar welp altijd dood, maar op de derde dag komt de leeuw en blaast hem het leven in. Dat herinnert ons eraan dat ook het mensenkind tot aan zijn doop dood is voor de eeuwigheid, en pas met de doop tot leven komt. Er is ook nog de duizendpootvis. Die neemt de kleur aan van de rots waar ze langs zwemt: wit bij een witte rots, groen bij een groene. Zo, m'n knaap, zijn ook zekere lieden: onder de christenen zijn zij christen, onder de heidenen heiden. En er is de vogel fenix, die noch een echtgenoot, noch kinderen heeft. Ze eet niets maar vliegt tussen de ceders van de Libanon en vult haar vleugelen met hun aroma. Wanneer ze oud wordt verheft zij zich in de hoogte en ontvlamt aan het hemelse vuur. Neerdalend ontsteekt zij haar nest en verbrandt zij zelve, en in de as van haar nest wordt zij herboren als een worm, waaruit mettertijd weer een vogel fenix groeit. Zo, Arseni, worden zij die om Christuswil de marteldood hebben aangenomen in volle glorie herboren voor het Koninkrijk der Hemelen. Ten slotte is er de vogel charadrius, ganselijk wit. Indien iemand krank wordt, is het aan de charadrius af te lezen of hij zal leven dan wel sterven. Want indien dat hi sterven sal, wendt de charadrius zijn aangezicht af, doch indien dat hi leven sal, vliegt de charadrius, zich verheugend, omhoog, de lucht in, de

zon tegemoet — en iedereen begrijpt dat de charadrius het ziektegif heeft meegenomen en dat in de lucht heeft laten verwaaien. Zo heeft ook onze Heer Jezus Christus Zich verheven aan het kruishout en voor ons Zijn zuiver bloed vergoten tot heling van de zonde.

Waar halen we die vogel vandaan, vroeg de jongen.

Wees zelf die vogel, Arseni. Je kunt toch al een beetje vliegen.

De jongen knikte nadenkend, maar hij was zo ernstig dat Christofor niet wist hoe hij het had.

De laatste bladeren werden van de oever het zwarte water van het meer in geblazen. Ze buitelden in verwarring over het grauwbroune gras en legden zich vervolgens trillend op de rimpelige golfjes. Ze dreven steeds verder weg. Vlak bij het water waren de diepe sporen van visserslarzen te zien. De sporen stonden vol water en leken oeroud. Achtergelaten voor eens en altijd. Ook in de sporen dreven bladeren. Het bootje van de vissers schommelde niet ver van de oever. Met handen die rood zagen van de kou haalden de vissers hun net in. Hun voorhoofden en baarden waren nat van het zweet. Hun mouwen waren zwaar van het water. In het net klapperde een vis van gemiddelde afmetingen. Het dier glom in de doffe herfstzon en sloeg de spetters rond het bootje hoog op. De vissers waren blij met hun vangst en riepen elkaar iets toe. Arseni verstond het niet. Hij zou geen woord kunnen herhalen, hoewel hij alles heel duidelijk hoorde. De woorden wierpen het omhulsel van hun betekenis af, veranderden geleidelijk in klanken en losten op in de ruimte. De hemel was kleurloos, hij had al zijn tinten al aan de zomer afgestaan. Het rook naar kachelwalm.

Arseni voelde zich blij omdat na thuiskomst ook zij de kachel zouden opstoken om te genieten van die speciale herfstige knusheid. Net als iedereen in de omgeving stookten ze 'zwart'. Na de stook waren de wanden van de hut warm. De dikke balken hielden de warmte lang vast, en de lemen haard nog veel langer. In de achterwand van de haard waren keien aangebracht, die zó verhit raakten dat ze rood zagen. De rook steeg op onder de hoge zoldering en verdween bedachtzaam door de schoorsteen boven de deur. De rook kwam Arseni voor als een levend wezen. De onthaasting werkte rustgevend. De rook woonde in het hoogste, zwart beroete deel van de hut. Onderin was alles schoon en licht. Het boven-

en het onderdeel van de hut werden van elkaar gescheiden door brede rachers die een lijst vormden waarop het roet neersloeg. Bij de juiste manier van stoken kwam de rook niet lager dan deze lijst.

Het was Arseni's taak om de haard op te stoken. Hij droeg berkenstammetjes aan uit de houtschuur en bouwde er in de haard een huisje van. Tussen de stammetjes stak hij rijshout. Vuur maakte hij met behulp van smeulende kolen. Die haalde hij uit de nis die speciaal daarvoor in de haard was aangebracht, waar ze onder een laag as werden bewaard. Hij bedolf de kolen onder droge bladeren en blies uit alle macht. De bladeren veranderden langzaam van kleur. Terwijl ze inwendig al brandden, hielden ze zich uitwendig onverschillig en verdroogd, maar dat viel ze met ieder ogenblik moeilijker: plotseling greep het vuur ze van alle kanten tegelijk aan. Van de bladeren sloeg het vuur over naar het rijshout en van het rijshout naar de stammetjes. De stammetjes begonnen te branden vanaf de uiteinden. Als ze nog vochtig waren, knetterden ze en schoten ze vonken in bundels. In de vuurstorm zag het kind de vogel fenix, en het wees de wolf hierop, die naast hem zat. De wolf kneepte af en toe zijn ogen dicht, maar het was onduidelijk of hij de vogel werkelijk zag. Arseni bezag de wolf sceptisch en deelde Christofor mee:

Hij zit daar onnatuurlijk, ik zou haast zeggen gespannen. Volgens mij maakt hij zich zorgen om zijn vacht.

De jongen had gelijk. De vonkenbundels die uit de haard vlogen, maakten de wolf bepaald onrustig. Pas wanneer het vuur overging tot gelijkmatige, afrondende verbranding, strekte de wolf zich op de grond uit en legde als een hond zijn kop op zijn poten.

Jij blijft altijd verantwoordelijk voor wat je tam hebt gemaakt, zei Christofor, terwijl hij de wolf aaide.

Als Arseni in de haard keek, zag hij daar soms zijn eigen gezicht. Het werd omlijst door grijze haren, die waren samengebonden in een knotje op het achterhoofd. Het gezicht was één en al rimpels. Ondanks al deze verschillen begreep de jongen dat het zijn eigen spiegelbeeld was. Alleen vele jaren later. En onder andere omstandigheden. Het is het spiegelbeeld van iemand die, zittend bij het vuur, het gezicht van een helblonde jongen ziet en niet duldt dat een binnenkomer hem lastigvalt.

De binnenkomer talmt op de drempel en fluistert met een vinger op de lippen over zijn schouder naar iemand dat de Arts van geheel Roes nu bezet is. Hij observeert de vlammen.

Laat haar binnen, Meleti, zegt de starets zonder zich om te draaien. Vrouw, wat ist dat ghi begheert?

Ick beghere te leven, Arts. Comt mi te hulpe.

Je wilt niet doodgaan?

Er zijn er die dood willen, licht Meleti toe.

Ik heb een zoon. Heb erbarmen met hem.

Zo eentje? De starets wijst naar de monding van de haard, waar de beeltenis van de jongen zich aftekent in de contouren van de vlammen.

Vorstin, u kunt beter niet knielen (Meleti bijt zich nerveus op de nagels), daar houdt hij niet van.

De starets maakt zijn ogen los uit de vlammen. Hij loopt naar de knielende vorstin en laat zich naast haar op zijn knieën zakken. Meleti gaat achteruit naar buiten. De starets pakt de vorstin bij haar kin en kijkt haar in de ogen. Met de rug van zijn hand veegt hij haar tranen weg.

Vrouw, je hebt een gezwel in je hoofd. Daardoor zie je steeds slechter. En hoor je steeds minder.

Hij slaat zijn armen om haar hoofd en drukt het aan zijn borst. De vorstin hoort hoe zijn hart bonst. Hoe de oude man met moeite ademhaalt. Door zijn hemd heen voelt ze de koelte van het kruis dat hij draagt. De hardheid van zijn ribben. Het verbaast haar dat ze dat allemaal opmerkt. Achter de gesloten deuren is Meleti houtspaanders aan het splijten voor gebruik als toortsen. Op zijn gezicht ontbreekt elke uitdrukking.

Vertrouw op den Heere en op Zijne Gezegende Moeder en beid hunne hulpe. De starets beroert met zijn droge lippen haar voorhoofd. En je gezwel zal afnemen. Ga in vrede en wees niet langer bedroefd.

Waarom ween je, o Arseni?

Ik huil van blijdschap.

Arseni wendt zich zwiiggend om naar de wolf. De wolf likt zijn tranen weg.

.vi.

De mens is geschapen uit stof. En tot stof zal hij wederkeren. Maar het lichaam dat hem gegeven is voor zijn tijd van leven, is schitterend. Jij moet het zo goed mogelijk leren kennen, Arseni.

Aldus sprak Christofor, terwijl hij Andron van Novgorod balsemde voordat de overledene naar zijn geboortegrond werd gebracht. In een van de banja's van Roekina wreef Christofor cederwas, vermengd met honing en zout, in Androns huid. De aanrakingen van Christofor lieten Andron over zijn hele lichaam sidderen, zodat hij leek te leven. Die indruk werd versterkt door het grote lid van de overledene, dat slecht scheen te passen bij de kleine, zij het stevig gebouwde Andron. Arseni had de indruk dat Andron ieder moment zou opstaan om Christofor te bedanken voor de moeite en een luchtje te gaan scheppen. Maar Andron stond niet op. Na een nachtelijk handgemeen lag hij hier, met een schedelfractuur en de eerste lijkvlekken in de rugstreek. Andron was net aangekomen en had grote interesse voor de deernen ter plaatse — gisteren nog. Dat was ook de aanleiding geweest tot de vechtpartij. Vandaag maakte Andron zich op voor zijn laatste reis naar Novgorod.

In het kleine mensenlichaam (sprak Christofor) weerspiegelt zich, zoals de zon in een waterdruppel, de grenzeloze alwijsheid Gods. Ieder orgaan is tot in detail doordacht. Het hart, bijvoorbeeld, voedt het hele lichaam met bloed, en naar men zegt zijn onze gevoelens erin geconcentreerd; daarom wordt het ook terdege beschermd door de ribben. De tanden kauwen en daarom zijn ze van sterk bot, de tong onderscheidt de smaak en is daarom zacht en poreus als een spons, het oor is geschapen in de vorm van een schelp om aanvliegende geluiden op te vangen. Trouwens, afstaande oren (Christofor ging met zijn vinger langs het oor van Andron) zijn een teken van babbelsucht. Maar er is ook een inwendig oor, dat we niet kunnen zien. Het leidt de geluiden van het uitwendige oor naar de hersenen, en de hersenen zetten de geluiden om in spraak. Ook vanuit de ogen lopen er aderen naar de hersenen, en ook hier zijn het de hersenen die letters in woorden omzetten. Zij heersen

over het gehele lichaam en bevinden zich helemaal bovenin, want van alle aardse schepselen is alleen de mens redelijk en rechtopgaand. Zijn onstoffelijke gedachte bevindt zich in het lichaam maar verheft zich tot in de hemel en doorgrondt de volmaaktheid van deze wereld. Het verstand is het oog van de ziel. Wanneer dit oog beschadigt raakt, wordt de ziel blind.

Wat is dat, de ziel, vroeg Arseni.

Dat wat God het lichaam inblaast, dat wat ons onderscheidt van de stenen en de planten. De ziel maakt ons levend, Arseni. Ik vergelijk haar met een vlam, die voortkomt uit een aardse kaars maar geen aardse natuur bezit, doch omhoog streeft naar gelijkaardige elementen.

Als het leven van de ziel komt, hebben alle levende wezens er dan een? Arseni wees naar de wolf naast hem.

Ja, ook dieren hebben een ziel, maar die is gelijkaardig aan hun lichaam en ligt besloten in hun bloed. Merk op dat tot de zondvloed de mensen geen dieren aten, om dier ziel te ontzien, want bij een dier sterft de ziel tegelijk met het lichaam. Maar bij de mens is de ziel van andere aard dan het lichaam en sterft niet met het lichaam, de ziele immers en is geen ander ding, dan van de Schepper zelve ingeblazen genade.

Wat wordt het lichaam des mensen toebedeeld?

Ons lichaam zal uiteenvallen in aards stof. Maar de Heer, die het lichaam heeft geschapen uit dit stof, zal onze uiteengevallen lichamen in hun geheel doen opstaan. Want het lijkt maar zo dat het lichaam spoorloos wegrot, dat het zich vermengt met andere elementen en verwordt tot aarde, water, kruid. Ons lichaam, Arseni, is als vergoten kwik, dat uiteengevallen in kleine bolletjes op de grond ligt maar zich met de grond niet vermengt. Het ligt daar op zichzelf totdat er een slimmerik langskomt die het terugdoet in het vat. Zo zal ook de Allerhoogste onze weggerotte lichamen verzamelen voor de algehele opstanding.

De inspanningen van Christofor brachten de verrotting in Androns lichaam tot staan. Het lichaam had een matte glans verkregen en wasemde een geur van ceder uit. Het was onwaarschijnlijk wit. Een uitzondering vormden het gezicht en de onderarmen, die de sporen van recente zonnebrand behielden. Toen Christofor de inwrijving van de balsemende zalf voltooid had, begon hij Andron te omwikkelen met

Rusland rond 1500. Grote plagen kondigen het einde van de wereld aan, terwijl grensoverschrijdende ontdekkingen Europa ongedachte perspectieven bieden.

Een kruidendokter ervaart zijn eigen machteloosheid en gaat zwerven. Hij wordt een ander mens, meermalen zelfs: als heilige dwaas, pelgrim, monnik en ten slotte kluizenaar voelt hij zijn helende krachten groeien. Zijn naam verandert mee. Gaandeweg beginnen herinneringen, avonturen en visioenen, verleden, heden en toekomst in elkaar over te lopen. Taal en tijd worden vloeibaar. Tot de cirkel zich opent.

Taal- en geschiedwetenschapper Jevgeni Vodolazkin speelt in deze ‘ahistorische roman’ een literair spel vol humor en met een vleugje magie.

Jevgeni Vodolazkin (Kiev, 1964) is gepromoveerd in de oud-Russische letterkunde en kent de kroniekschrijving van de 11e t/m de 15e eeuw als geen ander. Hij is verbonden (geweest) aan de universiteiten van Sint-Petersburg en München, heeft inmiddels ruim 100 monografieën, essays en wetenschappelijke artikelen op zijn naam en werkt mee aan diverse uitgaven en periodieken.

In 2009 brak hij door als prozaschrijver met de roman *Solovjov en Larionov* (nog niet in het Nederlands vertaald). Met *Het groen van de laurier* veroverde hij zich in 2013 definitief een plaats in de Russische literatuur. Dit boek werd een sensatie en won meerdere prestigieuze nationale literatuurprijzen. Vodolazkin zelf geldt inmiddels als ‘de Russische Umberto Eco’ — een aanduiding die met een flinke korrel zout te nemen is, maar die wel iets zegt over de weerklank die zijn werk vindt.

Uitgeverij Glagoslav

ISBN 978-94-91425-68-4

Nederland

ISBN 978-94-91425-68-4

9 789491 425684